

газеті “Северная пчела” опубліковано лист до видавця за підписом “Горожанин С.” із негативним відгуком на “Грамотку” П. Куліша, який П. Жур безпідставно приписав Шевченкові.

В українському перекладі слушно скорочено надто великі за обсягом цитати з багато разів видаваного “Щоденника” та листів Шевченка. А головне — додано іменний покажчик, що робить дослідження зручнішим у користуванні.

Виправлено також низку друкарських помилок, помилок у деяких прізвищах, що сталися, очевидно, через коректорські недогляди (так, О.М. Бодяньського названо “Водяньським” і т.д.). Поліпшено також поліграфічне оформлення видання: вгорі на кожній сторінці вказано рік, що його події тут викладено.

Все вищесказане дає підстави для твердження, що видання цінної праці П. Жура українською мовою помітно вдосконалило її зміст згідно з сучасними досягненнями шевченкознавства. Наведений не повний, але, гадаємо, достатньо красномовний перелік змін, внесених редакторами, в жодному разі не применшує подвижницьку працю П. Жура, а лише наголошує на перевагах українського видання, зокрема його джерелознавчу цінність. Стислу характеристику багатогранної діяльності петербурзького шевченкознавця зацікавлений читач знайде у передмові Миколи Павлюка: в ній наголошено на численних відкриттях дослідника в галузі біографічного шевченкознавства та його важливих знахідках.

Олександр Боронь

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

***З його духа печаттю... Шевченкознавчі студії: Збірка статей
/ Відп. редактор Є.М. Прісовський. — Одеса: Астропринт, 2004. — 132с.***

Літературознавча збірка з промовистою назвою, взятою з поеми Івана Франка “Мойсей”, “З його духа печаттю... (Шевченкознавчі студії)” — це підсумок копіткого багаторічного дослідження кафедрою української літератури Одеського національного університету імені І.І. Мечникова теми “Тарас Шевченко й загальнолюдські ідеали”.

У книжці, яка складається з 12 великих статей, всебічно розглянуто глибинні проблеми життя і творчості поета: проблеми внутрішньої свободи, нерозривної єдності національно-патріотичного й загальнолюдського начал, морально-етичного звучання творчості Т. Шевченка, українських народних та християнських традицій у ній, філософії його лірики, внутрішнього психологізму його повістей, високої майстерності драматургії, багатства жанрового мислення письменника, зв’язків творчості великого Кобзаря з європейськими літературами.

Книжку відкриває ґрунтовна розвідка Євгена Прісовського “Т. Г. Шевченко й націо-

нальна, громадянська, людська самосвідомість народу та особистості”, яка являє собою нове прочитання поезії Тараса Шевченка. Автор дослідження переконливо, багатьма прикладами підтверджує думку про те, що Шевченко — патріот, зрозумілий не тільки українцям, а й усьому слов’янському світові та кожному мешканцеві Землі, бо ж сама ідея патріотизму несе в собі й інтернаціональний, і загальнолюдський зміст.

Поняття “свобода”, поняття “загальнолюдське”, наголошує Євген Прісовський, Т. Шевченко трактував відповідно до своїх ідей непохитності, гордості й мужності революціонера та загалом людини перед лицем будь-якого деспота. Для нього свобода внутрішня, свобода почувати, мислити й діяти так, як наказує совість, — вища від зовнішньої свободи, життя на волі, якщо це життя залежить від підлабузництва, пристосовництва, багатства, що перетворює людину на свого раба, коли людина вми-

Слово і Час. 2005. №10

рає як особистість. У такому трактуванні свободи, в запереченні влади багатства Шевченко близький до літературного джерела, котре й містить у собі загальнолюдський зміст Святого Письма.

Сам Шевченко кожним рядком своїх творів і кожною миттю свого життя утверджував свою здатність бути внутрішньо вільною, гордою й незалежною людиною, якій до снаги вистояти за найнелюдяніших обставин.

У розвідці цікаво представлена тема Шевченківського патріотизму, який був справді дійовим, революційним, сповненим загальнолюдського звучання, зрозумілим кожному. Євген Прісовський наголошує, що в Шевченковому “люблю” відчуваємо його “ненавиджу”, відчуваємо активну, дійову натуру борця, який свідомо обирає собі найтяжчу долю. А в тому презирстві й ненависті, з якими він говорить про рабську покірність, приниженість, відчуваємо біль серця, розуміємо, що всі найгірші, найнещасливіші слова викликані найніжнішою любов’ю. Є. Прісовський доводить, що з нещадним осудом тупої рабської покірності німого схилення перед сильними світу цього, ми зустрічаємося й у Шевченкових наступників: М. Старицького (“До України”, “Учта”), І. Франка (“Сідоглавому”, “В село ходив”), Лесі Українки (“Товаришці на спомин”, “Slavus – sclavus”), П. Грабовського (“Уперед”). Дослідник робить логічний висновок про те, що, врешті, негативні емоції й почуття, висловлені ними (обурення, гнів, презирство чи ненависть), “прив’язані” до певного часу й середовища, мають і загальнолюдське, вічне звучання. У праці також звучить думка і про те, що національно-патріотичне й загальнолюдське начала перебувають у діалектичній єдності як у творах Шевченка, так і в його громадській діяльності.

У розвідці Є. Прісовського цікаво і глибоко розкрито також ще один важливий аспект творчості Шевченка – ліричний, оскільки він, безперечно, перш за все лірик – багатогранний, многоголосий. Тому тема людського щастя в усіх своїх проявах стала чи не найголовнішою у переважній більшості творів Тараса Шевченка.

Дослідник наголошує, що високий соціально-етичний ідеал Кобзаря ріднить його з нами, коли ми всі сили, всю творчу енергію повинні спрямувати на те, щоб і збе-

регти, і примножити в наш складний час кращі риси людини і, насамперед, її здатність бути внутрішньо вільною та спроможною до боротьби за органічне поєднання внутрішньої і зовнішньої свобод.

Цікаве для нас також дослідження Любові Ісаєнко під назвою “Сучасне прочитання морально-етичної проблематики у творчості Тараса Шевченка”, в якому провідною справедливо стає думка про те, що в генія твори, народжені злобою дня, доростають до світових істин, вростають у загальнолюдські моральні категорії.

Дослідниця наголошує на тому, що ім’я Тараса Шевченка набуло сакрального значення для українства, свідомого своєї мети ще за тих часів, коли про Українську Державу можна було тільки мріяти. Його поезія дала поштовх для самовизначення української нації і перетворила рабський підкорений народ, що змирився з брутальністю поневолення, на самостійну національну одиницю, унікальну й неповторну. Творчість Тараса Шевченка дала філософське осмислення українського буття – минулого, сучасного і прийдешнього.

І мертвим, і живим, а особливо ще народженим братам своїм, українцям, лишив Шевченко у своїх творах, наголошує Любова Ісаєнко, ідеали-заповіді: Україна, Воля, Правда, Родина; це слова-коди всієї Шевченкової творчості, слова-образи, навколо яких концентрується світ його поезій.

Підсумовуючи дослідження, авторка висловлює цікаву думку: унікальність творчості Шевченка полягає в тому, що він зумів таки словом поєднати небо і землю. Високі етичні засади та ідеали християнської моралі він спромігся перенести на площину життєвих реалій, поєднавши та синтезувавши їх у єдиний могутній сплав своєї величної лірики.

Заслуговує також на увагу велика стаття Людмили Мостової “Християнські традиції в творчості Т. Шевченка”, в якій провідною стає думка про те, що біблійна символіка творчості Тараса Шевченка – це розкриття його внутрішнього світу, його сумнівів і сподівань, прагнень знайти відповідь на питання сутності людини та її долі у світі. Через Біблію розкриваються ідеї спокутвання гріхів, акцентується мотив долі митця: служити народу, боліти його болями, жертвуючи чимось (може, навіть власною долею), щоб нести не лише власний хрест,

а й хрест свого народу. Біблійні алюзії, перегуки у творчості Тараса Шевченка багатогранні й поліфонічні. Вони складають гармонійну картину поєднання тла й переднього плану. У творах Кобзаря – відкриття звернення до читача, бажання пробудити його сумління, показати красу людської мужності, подвигу заради істини та справедливості.

Олена Ткачук у статті “Колізії відчуженості в житті і творчості Шевченка”, проводячи паралелі між творами українського поета та творами західноєвропейських філософів А.Бергсона, М.Пруста, М. Гайдеггера, обстоює думку про відокремленість поетів від “смертних” через відчуття у своїй душі вищої, божественної істини. Прямуючи дорогою добра, вони самою своєю божественною сутністю підносять людей у сферу вищих вартостей. Цікаво, що деякими істотними рисами новітні міркування мислителів ХХ ст. виявляють спорідненість із філософією Г.Сковороди. Мандрівний філософ пропагував відстороненість від світу; згідно з його вченням, це необхідна умова самовдосконалення людини.

Проблема самотності в епістолярній і поетичній спадщині Шевченка своєю широтою сягає далеко за рамки романтичного досвіду й за філософським пафосом може бути охарактеризована як протоекзистенціалістська. Як у “Щоденнику”, так і в поетичних творах можна спостерегти, як, внаслідок самостійності й відчуття покинутості, здійснюється активний самоаналіз, самотворення (себе як поета), осмислення своїх здатностей, прагнень, сутності свого буття.

Отже, на думку Олени Ткачук, проблема відчуженості митця – це водночас і проблема психології творчості, і важливий аспект з’ясування особливостей та закономірностей його художнього світу. Відчуженість – самостійність як зло-благо, що пізнаються авторським “я”, становлять собою важливий аспект самопізнання, а наголошення на цьому свідчить про високий рівень художнього самоусвідомлення митця.

У статті Алли Підмазко – “Психологізм повістей Т. Шевченка” зазначено, що система традиційної поетики – портрет, діалог, монолог, пейзаж, інтер’єр, як стан душі та описи психічних процесів, зображення

дій і вчинків набуває у повістях Тараса Шевченка нового наповнення і прочитання. Деталізуючи й узагальнюючи досліджуваний матеріал, авторка робить слушний висновок про те, що митець належить до тих письменників, у творчості яких можна визначити які тематичні, так і символічні константи, і лише повний діапазон творів, які засвідчують ці елементи, дасть об’єктивну картину, і головне тут у тій ролі, яку вони відіграють у психологічному житті особистості.

Тему “Проблема внутрішнього конфлікту в інтимній ліриці Т. Г. Шевченка періоду заслання” репрезентує у збірнику стаття Оксани Коваленко. Інтимна медитативна лірика останнього періоду життя поета якоюсь мірою продовжує окремі стильові лінії рефлексивної поезії 1847-1850 рр., розвиває її психологічні й філософські начала. Елегійні мотиви, настрої смутку, якими вона насичена, – відображення реальних автобіографічних переживань Кобзаря. Характерна риса цієї лірики, наголошує Олена Коваленко, – щирість душевної сповіді, внутрішнього монологу – розмови з самим собою. Ця сповідь перед власним “я” – осмислення своєї життєвої інтуїції – ведеться в тональності, що не допускає будь-якої романтичної гіперболізації чи романтичної прози. Навпаки, в інтимній ліриці цього періоду намічається тенденція до певного притлумлення суб’єктивного начала через метафорично-символічну об’єктивізацію інтимних почуттів.

Інтимна лірика останнього періоду творчості Т.Г.Шевченка, читаємо у статті, продовжує окремі теми попередніх подій життя, але тут ще більше відчутні настрої смутку, “заглиблення” у власну думку, що прагне бути зрозумілою і для інших. Поет веде сповідь перед власним “я” за допомогою внутрішнього розподілу сили конфлікту, хоча розв’язання конфлікту в прямому, остаточному розумінні тут власне бути не може, бо це все ж таки схованка для внутрішніх переживань та сумнівів, сила впливу власних думок, поглядів, особистих переживань.

“Маскарад добра і зла в містерії Т.Г.Шевченка “Великий льох”” – таку назву має стаття Тетяни Стоянової, в якій ідеться про концептуальну виваженість Шевченка в по-

емі, насиченій емоціями, в якій серед образних засобів превалюють гротеск, сарказм, трагізм, де всі дійові особи несуть функціональне навантаження символікодів. Логіка думки поєднується в поета з логікою емоцій, вони посилюють одна одну, внаслідок чого постає довершена націософська конструкція в художньо-образній формі містеріального жанру, ідейна глибина якої сягає сакральної глибини і змісту образу “Великого льоху”.

Лілія Чикур у статті “Поема Т. Г. Шевченка “Великий льох” в контексті всеєвропейської романтичної думки” робить цікавий висновок: генезу Шевченкового романтизму не можна виводити по якійсь одній лінії, вона передбачає синтез багатьох чинників, найважливішим із яких постає національний, що в неповторній художній формі представив рівень європейських ідей та загальнолюдських цінностей.

Наталія Малютіна у статті “Принципи архітектоніки, як спосіб організації драматичної дії в драмі Т. Г. Шевченка “Назар Стодоля”” доходить висновку про те, що попри свідчення дослідників, зокрема А. Борщаговського, про зверхнє ставлення Т. Шевченка до сучасної йому мелодрами та водевілю, щоправда, переважно, російських, архітектоніка п’єси “Назар Стодоля” відбиває типово мелодраматичний характер дії. До того ж авторські наміри врівноважуються проявами активності висловлення в тексті. Саме це, стверджує Н. Малютіна, дає підстави відомим літературознавцям (наприклад, Д. С. Чижевському) висловлювати свої судження про певний художній примітивізм та невисокі художні якості п’єси.

Оксана Шупта-В’язовська у статті “Жанрове мислення Тараса Шевченка (аспект художнього часопростору)” робить цікавий висновок: явне тяжіння поета до складної синтетичної жанрової форми свідчить про те, що в жанровому мисленні Шевченка відбувається постійне додання суперечності між прагненням форми до застигності, виз-

наченості, “оформленості” та повсякчасною мінливістю, невловимістю смислу, можливістю його формальної множинності.

“Образ розп’яття в творчості Тараса Шевченка”, – стаття Ірини Пономаренко й Валентини Саєнко, в якій глибоко проаналізовано відкритість традиційної біблійної символіки, її хронотопічна актуальність в історії людства. В естетиці Тараса Шевченка вона допомагає відродити духовну ауру сучасності.

У статті Валентини Саєнко “Рецепція й інтерпретація долі та творчості Тараса Шевченка в Скандинавії” глибоко й докладно досліджено праці таких скандинавських перекладачів і популяризаторів слов’янської культури, як Й.-І. Обрист, К.-Є. Француз, В. Умлауф, І. Адам, Й. Ландау, Тор Ланге, Альфред Єнсен, Маркус Еренпрейс, Г. Бандес та інші.

Здійснена вченими робота з популяризації творчості Тараса Шевченка послужила ґрунтом для органічного входження інформації про “Українського велетня в царстві духа” (І. Франко) в скандинавські енциклопедії і праці з історії світової літератури (як, наприклад, книжка Юліуса Клаусена “Ілюстрована світова література”, Копенгаген, 1901), які з’явилися в XIX і XX століттях. Але безперечно те, зазначає В. Саєнко, що введення світових мірок в оцінки ролі і місця феномену Тараса Шевченка в українській і світовій культурі, прагнення проникнути в національну природу як запоруку висоти творчих горизонтів, подолання стереотипів у рецепції та оцінках об’єктивно працювало на користь популяризації поета, включення вільнолюбних тем і художніх відкриттів митця України в кровообіг передових ідей Європи.

Книжка адресована студентам-філологам, викладачам української літератури у школах, вищих навчальних закладах, зокрема технічних, а також учням середніх шкіл.

Віолетта Лавренюк